

MADÁRVÉDELEM A SITKA-ERDŐBEN

Írta : *dr. Korompai Viktor*

Bird-protection in a wood of south eastern Hungary

By *Viktor Korompai*

A Sitka-erdőben (Gyula, Békés m.) 1936-tól 1944-ig, 9 éven át madár-védelmi telepet tartottam fenn. Sajnos, a megfigyelésekről vezetett részletes feljegyzéseim a háborús évek alatt elvesztek, és így dátumot és számszerűen pontos adatokat csak az esetben közölhetek, ha azokra mint feltűnőbb jelenségekre pontosan emlékezem, vagy a véletlenül megmaradt térkép-vázlataimon és évvégi összesítő jegyzeteimen a tárgyra vonatkozó feljegyzéseket találok.

A Sitka-erdő Gyula város határában terül el a Fekete Körös mentén. Szélessége 200 lépés, úgy hogy keskeny, de hosszú volta miatt sáverdőnek is nevezhetjük. Fiatal faállományának zöme tölgy és kőris. Öreg fa, amelyben odulakók költhetnének, nincs. Ez az oka, hogy a madárvédelmi telep létesítése előtt a Sitka-erdőben, de messze környékén is, alig költöttek cinegék. Amikor (1936-ban) kihelyeztem az első odúkat, számszerűen 8-at, 6 odúba azonnal cinegék költöztek, kettőben pedig csóka ütött tanyát.

A madarak telepítését tehát 8 mesterséges fészekodúval kezdtem meg, amelyek számát, minthogy mind a 8 odú lakóra talált, rohamosan gyarapítottam, úgy hogy a műodúk száma pár év alatt 107-re emelkedett. A műodúk kihelyezése és gondozása mellett a madarak téli etetését is rendszereztem.

A műodúkban főleg szén- és kékcinege, elvéve nagytekercs, kerti rózsdafarkú, csóka és seregély költöttek. Az első 8 odút többkilométeres szakaszon, egymástól nagy távolságra helyeztem el, 3 méter magasságban. Az alacsony elhelyezés, ami pedig az odúk ellenőrzése miatt kívánatos lett volna, az erdei vadászatokon alkalmazott hajtók rongálása miatt nem volt ajánlatos.

Az odúk méretei igen változatosak voltak. Először nagy fatönkodúkat alkalmaztam, majd nagy deszkaodúkat, fenyőfából. A nagy fatönkodúkat részben a kárászi odúgyár szállította a Madártani Intézet megrendelése alapján, részben Gyula város polgármestere készítette, részben magam csináltam. A nagy fatönkodúk hátránya, hogy nehezek, kihelyezésük nagy munkába kerül és hogy rajtuk több hosszanti repedés támad, ami gyakori foltozásukat teszi szükségessé.

A nagy deszkaodúkat magam készítettem. Ezek jól beváltak, de sokba kerültek és a fatönkodúkhöz hasznolónak nehéz volt a szállításuk és körülményes a kiszögelésük. Ezért rövidesen rátértem a kis deszkaodúk készítésére.

Ezeknek a kis deszkaodúknak nagy előnyük, hogy nehezebben repednek be, olcsók, könnyen szállíthatók, könnyű a kihelyezésük, ellenőrzésük. A belvilág méretét akkor találtam a legmegfelelőbbnek, ha az oly nagy, hogy a férfiöklöt hosszában és szélességében befogadni képes. Ilyen belvilág esetén a madár (cinege) kényelmes fészkelőteret talál és az odúellenőrzés — mivel az ököl befér oda — könnyen végrehajtható. Anyaga fenyődeszka.

A kis deszkaodú alkotórészeit, összeszőgelés előtt, egy éjszakára karbolineumba áztattam, a hangyák ellen. A hangyák ugyanis kerülnek a karbolineumos anyagokat, viszont a madarakra nem hat riasztóan. A karbolineum ezen felül a konzerválást is célozta, amelynek fokozására több kis deszkaodút olajfestékkel zöldre is befestettem. Az alkotórészeket részben csak szögeléssel állítottam össze, részben ezen felül bádognántokkal is egymáshoz erősítettem az eresztékek mentén. A bádognántokat a tartósság kedvéért bevontam vaslakkal.

A könnyebb odúellenőrzés érdekében az eddig szokásos tetőformát is átalakítottam úgy, hogy a tetőt nem jobbról és balról beszűrt szöggel rögzítettem, hanem a tető alá szegelt fadugót keresztben teljesen átfűrtam. Így a tetődugó csatornája az odú két oldalán fűrt egy-egy lyukkal egybeesett. Végül a tetőtartó huzal csatornáját a nedvességtől való bedagadás ellen megtüzesített huzallal kiégettem. A fenékdeszka és egyben az egész odú tartósságának növelése érdekében a fenékdeszkat nem alulról szegeztem az oldalfalak alsó széléhez, hanem az oldalfalak közé süllyesztve oldalról úgy, hogy ha az odút előlről nézzük, a fenékdeszka nem látható. Minden odú alumínium-tábláskára vert sorszámot kapott, amit az odú tartólécére szegeztem fel.

A kis deszkaodúk rendszeresítése a madárvédelmi telepen fészkelő cinegefajok arányszámát érdekesen befolyásolta. Addig ugyanis, amíg nagy odúkat alkalmaztam, gyéren fészkeltek kékcinegék; az odúban főleg széncinegék települtek. A kis deszkaodúk alkalmazása után 50—60%-ban szén- és 30—40%-ban kékcinkék foglalták el az odúkat, míg más madár, a gyér előfordulás miatt, alig jött számításba. Így a madárvédelmi telep főleg cinege-települést eredményezett.

Közismert dolog, hogy a széncinege jóval gyakoribb madár, mint a kékcinege. Ezért különösnek tűnik, hogy a Sitka-erdőben, 107 odúban, 40 pár széncinege mellett 30 pár kékcinege is fészkel! A kékcinegék ilyen rendkívüli számban való költésének magyarázatát akkor leltem meg, amikor megtudtam *dr. Vertse Albert* egyik közleményéből (Aquila 1939—42.) hogy a kékcinke szereti a sekély odút, amelynek mélysége a röplyuk alsó szélétől mindössze 6—7 cm. Természetes viszonyok között ugyanis ilyen sekély odúban költ a kékcinege.

Ugyanilyen érdekes eredményre vezetett a nagy fatönkodúk megfelelésével nyert kis fatönkodúk alkalmazása is.

Megoldatlan problémaként merült fel azonban az a kérdés, hogy ez a fészkelő 70 pár cinege honnan származott? Ugyanis, hogy a cinegék területtartására, kóborlásuk méreteire stb. adatokat szerezzünk, az öreg tojókat és a fiakat legnagyobb részben meggyűrűztük. Több száz gyűrűzést végeztünk ennek érdekében, az eredmény azonban az volt, hogy gyűrűtlen

öreg cinegék évről évre jelentkeztek a költési időben és költöttek is, gyűrűs fiatal példány azonban egy sem!

Ezek után nem állíthatom, hogy a fészkelő 70 pár cinege az első 6 odú szaporulatából származott. Fel kell tételeznem, hogy a fészkelő cinkeállomány, legalább is túlnyomó részben, a téli vagy kora tavaszi kóborlás folyamán odavetődött példányokból, csapatokból telítődött fel, amelyeket a jó fészkelési lehetőség megtelepedésre csábított. Nyílt kérdés azonban, hogy hová lett az eredeti szaporulat, illetve annak életben maradt része, miután tudjuk, hogy apró madaraink jelentős hányada a tél folyamán elpusztul? Nyilván elkóborolnak és valami más, kedvező helyen telepednek meg fészkelésre.

A cinegék kóborlási hajlamára vonatkozóan a következő megfigyelést közölhetem: A madárvédelmi telep etetőjét az egyik télen 20 barátcinke látogatta, két kék és ugyancsak 20 széncinegével vegyesen. Noha bőségesen állott élelem rendelkezésünkre és jó fészkelési lehetőség is kínálkozott, mégis a következő tavason egy barátcinke sem költött a madárvédelmi telepen, míg a szén- és kékcinegék majdnem egyenlő arányban költöttek. A barátcinkékre tehát a mesterséges fészkekodúk nyújtotta fészkelési lehetőség sem jelentett vonzerőt. Annál inkább volt ez tapasztalható a kékcinkéknél. Így pl. 1944. április 8-án, a madárvédelmi telep egy odúval még fel nem szerelt részletén 3 db 26 mm-es röpnílású kis műödút helyeztem ki. Egy hónap múlva (május 7-én) 2 odúban már kékcinegék költöttek, a harmadikban pedig cinkeürülék tanúsította az odú igénybevételét.

Az odúlakó madarak fészkelőhely-hiányát bizonyítja, hogy pl. a békéscsabai méntelep laktanyájának udvarán kihelyezett fészkekodúba már az első tavason 12 pár seregély telepedett meg, sőt még akadtak olyan seregélypárok is, amelyek, miután fészkekodú már nem jutott nekik, az istálló cseréptetője alatt költöttek. Ugyancsak megtelepedett itt egy ízben a szürke légykapó is, akkor, amikor a verebek tömeges kiirtása következtében nyugalmas fészkelőhelyet talált. Míg a verebek háborítatlanul éltek, a szürke légykapó képtelen volt megtelepedni.

A cinegék térbeli tájékozódására vonatkozólag is közlök egy megfigyelést, amely egyben intő például szolgál arra, hogy a már egyszer kihelyezett odú helyzetén ne változtassunk, különösen fészkelési időben. Az egyik télen, juharfára, kékcinegének alkalmas műödút helyeztem ki, erősen előredűlt helyzetben, 4 m magasan. Egy kékcinege ezen a télen rendszeresen felkereste az odút hálótanyául. Többször megfigyeltem esténként a kékcinke hazatérését. Miután bántott, hogy odúja annyira előre van dülve, egy délután levettem az odút a ferdén álló ágról és ugyanazon a fán egy közeli függőleges ágra helyeztem át. Gondoltam, segítettem a kékcinegének. Tévedtem. Az este megérkező kékcinege egyenesen az odú régi helyére repült s minthogy ott röplyukat nem talált, a ferde ágra, a röplyuknak megfelelő helyre repült s ott pár pillanatra megkapaszkodott. A következő pillanatban ugyanabba az irányba, ahonnan jött, elrepült és többé nem tért vissza. A közelben levő odút látszólag nem vette észre.

Az odúk elhelyezése eleinte sűrűn történt. Az odúkat sorokban helyeztem el, minden sorban 5 odút, egymástól 25 lépés távolságra. Az egyes sorok között 50 lépés távköz volt. Miután a fészkelések gyéren mutatkoztak,

azért a sűrűnek bizonyult sorokat megritkítottam. Öt odú helyett csak hármat hagytam egy sorban úgy, hogy az elsőt, harmadikat és ötödiket meghagytam, míg a másodikat és negyediket levettem. Ezzel a madarak egymásközi cívódásának csökkentésére, és így a fészkelés kedvezőbbé tételére a távolságok alkalmasabbak lettek. Az a tapasztalatom, hogy a cinegék 50 lépésnyi fészkelési távolságban már nem zavarják egymást.

Az odúlakó madaraknak sokféle ellenségük volt. Ezek között első helyen állanak a pelék és a hangyák. Néhány év alatt 500 pelét fogtam ki az odúkból, és ezt a mennyiséget nem becslés alapján, hanem a kiirtott pelék számáról dátum szerinti feljegyzések összeadásával állapítottam meg. Próbálkoztam a pelék radikális irtásával a cinegéknek nyugalmas fészkelési lehetőséget biztosítani, de a rengeteg pele kiirtása sem hozott nyugalmat, mert inváziószerűen jelentkeztek, úgy hogy pl. a Kőrös-erdő 30 műodújában a cinegék fészkelését a peletömegek annyira megzavarták, hogy kénytelen voltam az ottani madárvédelmi működéssel felhagyni.

Egyik ellenőrző utamon az egyik cinegeodúban hangyabolyt találtam. A boly az odú egész üregét kitöltötte. A hangyaboly eltávolítása után az odú aljában egy tojó széncinege hulláját találtam, alatta 6 széncinege tojást és ez alatt a szabályos fészket. Fatönkodúban is kárt tehetnek a hangyák, ha az puhafából készült. Az odú faanyagába ugyanis csatornaszerű meneteket készítenek, és az odú szivacszerűvé válik. Az ilyen odúból kiegészítéssel sem lehet a hangyákat eltávolítani, mert az egész odú lángbaborul. Az ilyen odút ki kell selejtezni.

Kárt tesz még a fészkelésben az erdei egér, menyét, nyaktekeres és a darázs, mégpedig a nagytermetű erdei darázs, mely a darázsfészket az odútető alá építi úgy, hogy az a tetőn függve az odúba lóg.

A fakopáncs annyiban csinál kárt, hogy az odúk röplyukát a tél folyamán kikopácsolja, kibővíti. A következő tavaszon az ilyen odúban, az első-sorban kívánatos cinegék helyett seregélyek költöttek.

Az odúk röplyukára, a harkály kikopácsolásának meggátolására, bádoglapot szegeztem, éppen olyan lyukkal, mint az odúk röplyuka. Később a pelék elhárítására különböző röplyukelőtéteket szerkesztettem, azonban kevés eredménnyel.

A virtuózan kúszó pele ellen, sajnos, egyik sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Egyéb odúféleségek: Nagy tönkodún, kis tönkodún, nagy és kis deszkaodúkon kívül alkalmaztam, ill. készítettem nagy és kis odúkat bádogdobozokból, használt húskonzervdobozokból is. A bádogdobozokat huzalon lelógatva mint függő odúkat alkalmaztam. A kis dobozodúkat szerették a széncinegék, de különösen a kékcinegék. Egyiküket sem zavarta, hogy az odú a levegőben himbálódzott. Tartósságának növelésére fekete lakkal festettem be.

A röplyukak nagysága a csóka fészkelésére szolgáló nagyodútól eltekintve 32 és 28 mm átmérőjű volt.

A 32 mm-es átmérőjű röplyukkal ellátott odúkat széncinegéknek szántam, de kékcinegék is megtelepedtek benne. A 28 mm átmérőjű röplyukkal ellátott odúkat kékcinegéknek szántam, s a kékcinegék legnagyobb részben el is foglalták azokat. Amikor *Vertse* fenti közléséből megtudtam, hogy

a kékcinegéknek elég a 26 mm átmérőjű röplyuk, ilyen röplyukkal ellátott odúkat is készítettem. Beváltak. Egyik ilyen odúból a benne talált tojó kékcinegét kifogtam, és próbaképpen a röplyukon át az odúba visszaeresztettem. A kékcinege a legnagyobb könnyedséggel siklott a röplyukon keresztül az odúba.

A téli etetőket részben huzalon felfüggesztve helyeztem ki, lehetőleg jól rejtett helyre. Két kisebb és egy nagyobb ilyen etető volt működésben. Szemes eleséget (napraforgó és tökmag) tartalmaztak. *Csörgey*-féle dróton függő süvegetetőket is alkalmaztam és megemlítesre érdemes, hogy az egyik süvegetetőben egy ízben széncinege fészkel, más alkalommal pedig pelét láttam benne. Ez is bizonyítja, hogy a pele milyen bravúrosan tud kúszni. A cinegék tömegesen keresték fel télen az etetőket.

Sajnos, a madárvédelmi telep elpusztult. 107 odújából mindössze három maradt meg.